

Međunarodni dan maternjeg jezika

Generalna skupština UNESCO proglasila je 1999. godine Dan maternjeg jezika kao sjećanje na studente koji su 21. februara 1952. godine ubijeni u Daki, u Istočnom Pakistanu, danas Bangladešu, jer su protestirali zato što njihov maternji jezik nije proglašen za zvanični.

Danas u svijetu postoji oko 7000 jezika. Svakome je neki jezik maternji. Maternji jezik je dio kulturnog identiteta naroda, tačka prepoznavanja i razumjevanja. Maternji jezik je naslijeđe koje pripada svakom pojedincu.

Međunarodni dan maternjeg jezika obilježavamo kako bismo istakli važnost učenja jezika radi razumjevanja među ljudima koji pripadaju različitim kulturama, kao važnost izučavanja i obrazovanja na maternjem jeziku.

Prema procjenama, gotovo svakodnevno u svijetu nestane po jedan jezik. Najviše su ugroženi jezici sa malim brojem govornika, kao i jezici koji pripadaju malim zajednicama.

Najrasprostranjeniji je kineski jezik koji koristi oko milijardu i 197 milijuna ljudi.

Neke zanimljive činjenice:

- 94 posto svih jezika redovno govori samo 6 posto svjetske populacije.
- U Kini ima više onih koji govore engleski jezik nego u SAD-u.
- Papua Nova Gvineja ima 5,5 miliona stanovnika koji pričaju 830 različitih jezika.

Jezik kojim pričaju samo dva čovjeka na svijetu.

- Meksiko City – AJAPENKO je jezik star vjekovima, ali ga danas govore samo dva čovjeka – koji ne razgovaraju međusobno.

U meksičkom selu Ajapa žive Manuel Segovija (75) i Isidro Velasquez (69), jedini ljudi koji tečno govore taj jezik.

Jezici kojim se koristi stanovništvo Bosne i Hercegovine su: bošnjački, hrvatski i srpski. To su tri službena jezika u Bosni i Hercegovini i sva tri su zasnovana na štokavskom narječju koje inače predstavlja temelj standardnim jezicima Srba, Bošnjaka, Hrvata, a i Crnogoraca. U Federaciji Bosne i Hercegovine ti jezici su: bosanski, hrvatski i srpski, dok su u Republici Srpskoj to nazivi: *jezik srpskog, jezik bošnjačkog i jezik hrvatskog naroda*.

Nastankom novih država kako bi se učvrstio njihov identitet, bio je potreban i vlastiti jezik kao jedan od glavnih aduta u procesu formiranja identiteta.

Manjine u Bosni i Hercegovini su Romi, Albanci i Makedonci i govore romski, albanski i makedonski.

Bosanski jezik je južnoslavenski standardni jezik zasnovan na štokavskom narječju koji koriste uglavnom Bošnjaci, ali i značajan broj osoba bosanskohercegovačkog porijekla. Pisma bosanskog jezika su latinica i ćirilica, dok su historijska pisma bosančica i arebica.

Za vrijeme osmanske vladavine uočavaju se tri razvojna toka . Prvi je pisana aktivnost na narodnom jeziku i bosančici. Drugi je stvaralaštvo na turskom, perzijskom i arapskom jeziku. Treći je alhamijado-literatura, književna tvorevina na narodnom jeziku i arapskom pismu.

Bosančica koja je u Bosni nastala kao posebno pismo, upotrebljava se kao svjetovno pismo i igra najvažniju ulogu u očuvanju kontinuiteta slavenske pisane riječi među bosanskim stanovništvom.

Bosančica ili bosanska ćirilica je pismo koje odlikuju staroslovenska slova sa navedenim novim znakovima.

Za bosančicu ili bosansku ćirilicu koriste se razni nazivi: bosanica, bukvetica, hrvatska ćirilica, begovica, zapadna ćirilica.

Većina srednjovjekovne korespondencije na prostorima Bosne i Hercegovine je pisana bosančicom.

Broj spomenika pisanih bosančicom veći je i raznovrsniji u odnosu na spomenike pisane glagoljicom. Najstariji spomenik pisan bosančicom datira iz (10. vijeka), Humačka ploča i Povelja Kulina bana 1189. godine.

Prvobitno pismo u Bosni bila je glagoljica, koju je ubrzo zamjenila bosančica ili bosanska ćirilica.

Glagoljica je najstariji oblik staroslavenskog pisma koji je nastao sredinom 9. vijeka.

Autorima ovoga pisma smatraju se braća Ćiril i Metodije, bizantski redovnici iz Soluna.

Poznavanje slavenskih apostola Ćirila i Metodija obrazovalo se postupno, uporedo sa razvijanjem znanja o slovenskoj filologiji i o slovenskim starinama. Istina je da su Ćirilo i Metodije osnivači staroslavenskog pisma, ali to pismo na Balkansko poluostrvo su donijeli njihovi učenici sv. Kliment i njegovi drugovi.

Bosančica svoj puni oblik dobija u toku XVII i XVIII vijeka u formi bosanskog brzopisa. Razlikuje se nekoliko tipova bosančice: bosančica na kamenim spomenicima, manastirska bosančica (franjevačka), begovo pismo, odnosno begovica u Krajini i Hercegovini.

Bosanski franjevci takođe su se služili bosančicom, koja se nazivala i manastirsko pismo. To svjedoči o jakom uticaju tog pisma na susjedne oblasti, posebno na oblasti iz srednjeg vijeka prije svega Dubrovnik. Bosna je bila u tijesnim trgovačko-kulturnim, državnim, a time i pisanim kontaktima sa Dubrovačkom republikom.

Po Stojanu Novakoviću u knjizi prvi osnovi Slovenske književnosti, izdate 1893. godine od Srpske kraljevske Akademije, on navodi da su bogumilski agitatori imali svoje korjene među Grcima i moguće je da su oni učinili da se bukvetica (bosančica ili bosanska ćirilica) rasprostrani po Bosni. On takođe ističe da nema nikakvih zapisa koji bi nam govorili kada je postala današnja ćirilica i da se može suditi da je nastala u istočnoj Bugarskoj u X vijeku.

U periodu od XV do XIX vijeka uglavnom se piše na orijentalnim jezicima (turskom, arapskom i perzijskom). Ta pisana aktivnost ostavila je traga na bosanski jezik. Arapski se koristio u vjerskom životu i nauci, dok se perzijski, kao klasični jezik orijentalne poezije bio obavezan u medresama.

Godine 1631. napisan je prvi poznati tursko-bosanski rječnik. Napisao ga je Muhamed Hevaji Uskufi. To je inače jedan od najstarijih rječnika na južnoslavenskom prostoru. Rječnik je pisan na turskom i u stihovima, u njemu je sačuvana najstarija leksička građa bosanskog jezika. Rječnik sadrži oko 700 riječi datih u 330 stihova.

Od polovine XVII do kraja XIX vijeka u Bosni se njeguje jedan poseban vid književnog stvaralaštva na bosanskom jeziku pisano arapskim pismom, tzv. alhamijado književnost.. To stvaralaštvo je dokaz arebice kao specifičnog bosanskog pisma, pomoću kojeg je održavana veza sa narodnim jezikom. Na alhamijado književnost uticao je novoštokavski dijalekt na kojem je stvarana narodna poezija.

O samom jeziku postoji mnogo različitih definicija koje su dali mnogi lingvisti i antropolozi. Među njima izdvajamo jednu koja kaže da jezik predstavlja sistem sastavljen od simbola koji služe za komunikaciju. Postoje različiti vidovi komunikacije, a jezik je samo jedan od njihovih oblika i pripisuje se samo čovjeku.

Uspjeh komunikacije na bilo kojem jeziku ovisi o njenoj sposobnosti da prenese poruku od jedne do druge osobe. Pri ovom procesu može doći do nesporazuma ako osobe ne dijele zajedničku kulturu, odnosno znanje o svijetu, pa čak i ako govore istim jezikom.

Neki od antropologa navode da su jezik, kultura i način mišljenja neraskidivo povezani. Bez poznavanja jezika ne možemo poznavati ni kulturu.

U jeziku se ogleda kultura, a kultura se iskazuje jezikom. Primarna uloga jezika je komunikacija, kao što smo već istakli.

Dijalekti središnjeg južnoslavenskog područja dijele se na tri narječja: čakavski, kajkavski i štokavski. Razlike između ovih narječja produbio se u srednjem vijeku, u doba formiranja i razvoja srednjovjekovnih država.

Čakavsko narječje danas obuhvata srednju i sjeveroistočnu Istru, Hrvatsko primorje i dublje prema kopnu do Karlovaca, dalmatinske otoke do Mljeta, Korčula, Lastavo i zapadni dio Pelješca oko Zadra, Šibenika, Trigira i Splita.

Najtipičniji čakavski govori su oni koji spadaju u sjevernočakavski ekavski dijalekt. Najznačajnija osobina čakavskog narječja je; upotreba zamjenice „ča“ (prema „kaj“ u kajkavskom i „što“ u štokavskom).

U govorima čakavskog narječja osjeća se jak uticaj romanskih jezika. Romanski uticaj je uglavnom priman iz dijalekata italijanskog jezika, sa kojima je čakavsko stanovništvo bilo u kontaktu za vrijeme mletačke uprave.

Najstariji pisani spomenici na čakavskom narječju su: „Bašćanska ploča“ iz 1100. godine, „Vinodolski zakonik“ iz 1288. godine; zatim stara hrvatska književnost od XV do XVII vijeka (Marko Marulić, Petar Hektorović, Hanibal Lucić, Petar Zoranić, Vladimir Nazor i drugi).

Kajkavsko narječje je nastalo u prekosavskoj Hrvatskoj . Današnje kajkavsko narječje zauzima sjeverozapadni dio Hrvatske sa Gorskim Kotarom.

Veliki uticaj na kajkavsko narječje imaju germanski jezici.

Počeci hrvatske pismenosti vezani uz čakavko narječje čine: natpisi i ploče (Valunska ploča, Bašćanska ploča iz 1100. godine, Planinski natpis), pravna djela (Istarski razvod), lekcionari (zadarski lekcionar, Bernardinov lekcionar), zbornici (Kolunićev zbornik, Petrinićev zbornik iz 1503. godine pisan glagoljicom i čakavskim narječjem, a napisao ga je opat Tomaš Petrinić. Čuva se u Nacionalnoj knjižnici u Beču. Od 15. vijeka na čakavskom književnom jeziku stvarali su mnogi hrvatski književnici (Marko Marulić, Petar Hektorović, Hanibal Lucić, Petar Zoranić, Juraj Baraković i drugi.

U 20. vijeku razvija se bogata književnost na čakavskom narječju (Vladimir Nazor, Mate Balota, Marin Franičević i drugi.

Kajkavsko narječje u prošlosti se, poput čakavskog, upotrebljava kao književni jezik. Na tom narječju nema tako starih spomenika. Kajkavskim narječjem pišu svoja književna djela: Juraj Habelić, fra Krsto Frankopan, Pavao Riter Vitezović. Na kajkavskom narječju napisana i djela hrvatskih književnika XX vijeka i to: „Ognji i roze“ Ivana Gorana Kovačića, „Hrastovački noćurno“ Antuna Gustava Matoša i Miroslava Krležu i drugi.

I na kraju imamo štokavsko narječje. Štokavsko narječje dijeli se na:

1. ekavske (istočne),
2. ijekavske (južne) i
3. ikavske (zapadne) govore.

Najmlađi štokavski ekavski dijalekt poslužio je kao govorna osnova srpskog književnog jezika ekavskog izgovora iz druge polovine XIX vijeka u nekadašnjoj Ugarskoj na području Vojvodine), a potom i u samoj Srbiji.

Jekavski govori zahvataju središnji dio štokavskog narječja, od Crne Gore preko istočne Hercegovine, istočne Bosne do zapadne Bosne i štokavskog djela Hrvatske.

Mlađi štokavski ijekavski dijalekt ima još naziv istočnobosanski. Njime se govori u dijelovima Bosne koji uključuju gradove Sarajevo, Tuzlu, dio Posavine oko Brčkog i Gradačca, područja Fojnice (Lepenička dolina i dolina Usore, oko Vareša i Kraljeve Sutjeske.

Dok ikavski štokavskim govore danas Bošnjaci i Hrvati koji se nalaze zapadno od rijeke Bosne i Neretve, te Hrvati između Save, Kupe, zatim u Slavoniji i zapadnoj Bačkoj, a ikavski štokavskih govora ima i u Istri.

Štokavsko narječje bilo je u svom razvoju u različitim vidovima u kontaktu sa neslavenskim jezicima. Pod uticajem tih kontakata dolazilo je do nekih pojava u štokavskim govorima, kao npr. čuvanje slova „h“ u bošnjačkom govoru koji je dolazio iz arapskog jezika.

Štokavski govor odlikuje veliki broj orijentalnih riječi.

Istočni (ekavski) štokavski govor takođe ima dosta uticaj orijentalizma, dok južni (ijekavski) ima dosta uticaja romanizma, a sjeverni štokavski govor ima veći broj germanizama.

Srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik bio je najveći južnoslavenski jezik kojim se kao maternjim služilo 19 miliona ljudi na prostoru Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije u kojima je pod različitim nazivima imao status službenog jezika.

Početkom XIX vijeka Srbi i Hrvati su koristili različite standarde književnog jezika. U Srbiji je u upotrebi bio slaveno-serbski jezik, arhaični jezik obrazovanih slojeva pod jakim uticajem rusizma i crkveno-slavizma.

S druge strane hrvatski pisci su uglavnom koristili kajkavsko narječje.

Poznati češki filolog, lingvista Josef Dobrovsky je još 1815. godine upotrijebio izraz „srpski ili hrvatski“. Napisao je „Udžbenik staroslavenskog jezika“, koji predstavlja prvu znanstvenu gramtiku staroslavenskog jezika.

Slovenski lingvista Jernej Kopitar je smatrao da štokavski govor čini jedinstven jezik koji je u svom pismu iz 1836. godine nazvao „srpskohrvatski“. Radio je na stvaranju zajedničkog književnog jezika Slovenaca, a pomogao je i u projektu Vuka Karadžića za oblikovanje srpskog književnog jezika temeljenog na narodnom štokavskom govoru.

Početkom 19. vijeka razvija se Ilirski pokret među južnim Slavenima, čiji je cilj bio kulturno i političko jedinstvo svih Ilira to jest južnih Slavena.

U vrijeme ilirskog pokreta javlja se ideja o stvaranju zajedničkog književnog jezika, koji se u to vrijeme uglavnom nazivao ilirski.

Hrvatski jezikoslovac i političar, Ljudevit Gaj smatra se tvorcem latinice u tom periodu.

1850. godine u Beču je postignut historijski dogovor hrvatskih i srpskih pisaca i lingvista kojim je udaren temelj zajedničkom srpskohrvatskom jeziku.

U narednom periodu srpskohrvatski je prihvaćen u svjetskoj lingvistici, ali hrvatski sabor 1861. godine donosi odluku da se zove jugoslovenski, što će biti zabranjeno od carskog Beča, nakon čega jezik dobiva naziv hrvatski ili srpski.

1882. godine Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti izdaje kapitalno Daničićovo djelo *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, koji se nalazi u fundusu biblioteke Muzeja istočne Bosne Tuzla. Rječnik je izdat s ciljem smanjivanja razlika između hrvatskog i srpskog jezika.

Narodni govor ili vernakular je izraz kojim se opisuje „domaći“ jezik ili dijalekt koji se svakodnevno upotrebljava na nekom području, obično u kontekstu razlikovanja od standardnog, književnog ili službenog jezika odnosno lingua franca koja se koristi na širem području.

Lingva franca je jezik koji uveliko prelazi granice zemlje u kojoj se govori. Pojam dolazi od arapskog naziva za sve zapadne Evropljane i križare – Franci.

Kako će jezik postati lingua franca ovisi o političkoj i ekonomskoj moći zemlje u kojoj se govori.

Glavna osobina jezika je da se on mijenja kroz prostor i vrijeme. Tako se i jezik svakog naroda mijenja. Ako pođemo samo od osnovnog značenja pojam jezik, a to je prirodni jezik i pod njim podrazumijevamo tri različita fenomena.

Prvo jezik kojim govori narod u svakodnevnoj komunikaciji – to je narodni jezik; drugo je književni, a treći standardni jezik.

Narodni jezik je skup svih narodnih govora i dijalekata koji po nekim svojim karakteristikama predstavljaju cjelinu i razlikuju se od drugih dijalektskih sistema tj. od susjednih jezika.

Narodni jezik je jezik svakodnevne komunikacije i njegova funkcija je da prenese informaciju. Osnovno obilježje narodnog jezika je njegova raznolikost.

Naime, narod u različitim krajevima različito govori. Ponekad su to razlike tolike da se pripadnici istog jezika teško među sobom mogu razumijeti.

To svakako otežava i širu komunikaciju. Pogotovu pismenu, pa se stoga radi prevladavanja tih teškoća formira prvo književni jezik, a potom i standardni.

Jezici koji služe kako bi se olakšala međunarodna komunikacija, odnosno planirane jezike (npr.: esperanto), mogli bismo nazvati pravim umjetnim jezicima.

Razlika između standardnog i umjetnog jezika je u tome što standardni nije namjenjen međunarodnoj komunikaciji, već komunikaciji između članova jedne zajednice.

Umjetni jezik nastaje miješanjem vokabulara, gramatike i pravopisa iz drugih jezika i/ili dijalekata.

Tako je nastala misao Vojteha Merunjke, profesora informatike na češkom tehničkom sveučilištu u Pragu, „ Govori interslavenskim da te svi Slaveni razumiju“.

Naime, profesor Merunjka je sa skupinom svojih saradnika radio na projektu umjetno stvorenog jezika, koji bi bez učenja i bez poteškoća mogli razumjeti i svi Slaveni poznat još i kao panslavenski jezik.

U projektu učestvuje i hrvatski antropolog Emil Heršak , veliki zagovornik ovog jezika, koji tvrdi kako u Evropi ima najviše govornika upravo slavenskih jezika.

Heršak smatra da panslavenski jezik nije zamišljen da zamjeni sve ostale slavenske jezike, nego više kao kompjuterski jezik zbog lakšeg komuniciranja među Slavenima. Na primjer u Google prevodiocu između slavenskih jezika je zastupljen engleski, tako da se čak i banalne riječi prevode pogrešno. Heršak navodi da bi tekst sa novoslavenskog jezika bio kvalitetnije preveden na neki od postojećih slavenskih jezika.

Merunjka je zamislio panslavenski jezik kao ispomoć u komunikaciji među Slavenima. On smatra da je to jezik koji bi Slaveni mogli razumjeti bez pretjeranog učenja.

Obzirom da je tema o jeziku dosta široka, pogotovo kada se govori o maternjem jeziku tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini.

Biblioteka sa svojom bogatom riznicom od 15 000 knjiga, posjeduje dosta knjiga koje govore o razvoju jezika i njihovim tvorcima.

Među prvim brojevima muzejske biblioteke nalazi se knjiga RAD čiji je prvi broj izdat u Zagrebu 1868. godine, takođe od Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. Ukupno 220 brojeva posjeduje biblioteka Muzeja.

Antun Čuvaj (1854-1927.) hrvatski pedagog, osnivač Hrvatskog školskog muzeja, napisao je knjigu „Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Prvo izdanje knjige izašlo je u pet svezaka , a drugo u jedanaest izdato 1910. godine i koje se takođe nalazi u Muzeju. Knjige govore o školstvu za vladavine Ferdinanda V iz 1835. godine, zatim spominju se pučke škole do osnivanja osnovnog školstva.